

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертаційну роботу
Д'яченко Тетяни Геннадіївни
«ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ У ЦИВІЛЬНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081- Право

Актуальність теми дисертації. Робота є структурно і логічно завершеним самостійним науковим дослідженням, актуальним як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Актуальність теми дисертаційного дослідження Д'яченко Тетяни Геннадіївни, враховуючи відсутність в Україні в останні роки комплексних досліджень з правового регулювання зобов'язань, що виникають на підставі договору банківського вкладу, наявності колізій та суперечностей у вітчизняному правовому врегулюванні вказаних правовідносин не викликає сумнівів.

З огляду на вказане, беручи до уваги, тенденції оновлення цивільного законодавства України, у т.ч. в частині правового регулювання договору банківського вкладу, є вкрай актуальним. Воно є актуальним також і з урахуванням того, що договір банківського вкладу є одним з найбільш поширених у застосуванні в Україні цивільно-правових договорів, а через розміщення в одній главі (глава 71 ЦК України) договору банківського вкладу, договору позики та кредитного договору в науці цивільного права до цього часу залишаються остаточно з теоретичної точки зору не вирішене питання щодо співвідношення вказаних договорів. Отже, теоретичні напрацювання у цій сфері затребувані не тільки практикою, а й доктриною цивільного права.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Дисертаційна робота характеризується продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Змісту

дисертації притаманна методична та концептуальна цілісність, гармонійність.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступень обґрунтованість наукового викладу, в цілому позбавлення однобічних чи категорійних висновків. Авторка показала себе принциповим, вдумливим, уважним до деталей науковцем.

Академічність дисертаційного дослідження Т.Г. Д'яченко підкреслює те, що дисертанткою досліджено не тільки сучасний стан правового регулювання договору банківського вкладу у цивільному законодавстві України, а й досліджено: а) правове регулювання договору банківського вкладу у приватному римському праві; б) еволюцію правового регулювання договору банківського вкладу в цивільному законодавстві Російської імперії, колишнього СРСР, та часів незалежності України в період з 1991 р по 2003 р. включно. Позитивним є підхід дисертанта, який забезпечив при дослідженні змісту та форми договору банківського вкладу в цивільному законодавстві України порівняльне дослідження з їх правовим регулюванням в цивільному законодавстві країн ЄС та країн колишнього СРСР.

Грунтовною є методологічна основа дослідження Т.Г. Д'яченко, яка використала у роботі широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, зокрема, порівняльно-правовий (компаративістський), узагальнення та аналізу судової практики, правового моделювання, тлумачення правових норм, формально-логічний тощо. Провідним спеціальним методом дослідження став формально-правовий метод, який використовувався при формулюванні пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення існуючих нормативно-правових актів у сфері правового регулювання договору банківського вкладу, що становлять необхідний рівень наукової новизни дисертаційного дослідження Т.Г. Д'яченко. Залежно від завдань дослідження використання тих, чи інших

методів дослідження у дисертації було комбінованим, що сприяло комплексному та всебічному аналізу цивільно-правових відносин, що виникають на підставі договору банківського вкладу.

Дисертація Т.Г. Дяченко за своїм оформленням відповідає вимога МОН України. Структура дисертації є логічною і послідовною, що дозволяє знайти відповіді на поставленні завдання, об'єкту та предмету дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст роботи повністю відповідає обраному об'єкту та предмету дослідження, та базується на вдалому поєднанні аналізу норм національного законодавства, законодавства країн-членів Європейського Союзу, законодавства інших іноземних країн, актів Європейського Союзу, судовій практиці, та праць вітчизняних та зарубіжних науковців.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що текст дисертації в повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені завдання успішно виконані.

Зокрема, дисертантка ставила перед собою такі завдання:

– дослідити еволюцію правового регулювання договору банківського вкладу у римському приватному праві та у законодавстві Російської імперії, колишнього СРСР та України в період з ХІХ століття по 2003 рік включно (пар. 1.2 роз. І);

– дослідити правову природу договору банківського вкладу (пар. 1.2 роз. І);

– дослідити співвідношення договору банківського вкладу з суміжними договірними конструкціями (пар.1. 3 роз. І);

- дослідити зміст договору банківського вкладу (пар. 2.1. роз. ІІ);

- дослідити порядок укладення договору банківського вкладу (пар. 2.2 роз. ІІ);

- дослідити форму договору банківського вкладу (пар. 2.3. роз. II);
 - дослідити суб'єктний склад сторін договору банківського вкладу (пар. 3.1 роз. III);
 - дослідити матеріальний об'єкт зобов'язання, що виникає на підставі договору банківського вкладу (пар. 3.2 роз. III);
 - дослідити права та обов'язки сторін договору банківського вкладу (пар. 3.3 роз. III);
 - розробити пропозиції, спрямовані на удосконалення правового регулювання відносин, що виникають на підставі договору банківського вкладу (Додаток Б).

У дисертації Т.Г. Дяченко на підставі проведеного системного наукового дослідження висунуто і обґрунтовано низку наукових ідей та теоретично-практичних конструкцій, сукупність і достатній рівень розробки яких дозволяють кваліфікувати цю працю як самостійне та завершене наукове дослідження.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що викладенні в дисертації положення, узагальнення та висновки можна використати:

- для удосконалення правового регулювання цивільних відносин, що виникають на підставі договору банківського вкладу;
- у діяльності судових органів при здійсненні правосуддя, з метою узагальнення судової практики, у регуляторній діяльності НБУ;
- як наукова та методологічна основа для подальших досліджень проблематики правового регулювання відносин, що виникають на підставі договору банківського вкладу;
- викладачами, студентами, аспірантами, ад'юнктами при викладанні дисциплін «Цивільне право України», «Договірне право

України», «Банківське право», при підготовці підручників, робочих планів навчальних закладів України.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз виконаної дослідницької праці та анотації до неї дає підстави стверджувати, що поставлені завдання виконанні, а мета дисертації досягнута. У проведеному дослідженні обґрунтовано і сформульовано положення і висновки, які є новими для науки цивільного права і виносяться на захист:

вперше:

1) доведено, що застосування у договорі банківського вкладу негативної процентної ставки є неможливим з огляду на імперативну оплатність цього договору. Зокрема, це зумовлено тим, що негативна процентна ставка, яка набрала в останні роки поширення у депозитних операціях банків у країнах ЄС, є формою доходу банку, а не вкладника, тим більше, що на відміну від економічно-розвинутих країн в Україні на цей час для її застосування немає економічних передумов;

2) обґрунтовано, що відсутність у цивільному законодавстві України норм щодо «спільних банківських рахунків» і «сімейних банківських рахунків» не дає можливості банкам укладати договори банківського вкладу із множинністю осіб на стороні вкладника, що передбачають залучення суми вкладу на вкладний (депозитний) рахунок. Для надання належного правового регулювання таким банківським рахункам і надання банківським вкладам, що залучені на такі банківські рахунки, гарантій Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, дисертанткою сформульовані пропозиції щодо внесення змін до параграфу 3 глави 71, параграфу 1 глави 72 ЦК України та статті 1 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;

3) аргументовано, що укладення банками договорів банківського вкладу з умовами вкладної (депозитної) лінії не суперечать реальності договору банківського вкладу, оскільки в таких договорах воля сторін спрямована на те, щоб у банку виник обов'язок приймати у вклад (депозит) гроші майбутніх траншів вкладу (депозиту), після його укладення стосовно першого траншу вкладу (депозиту). В цілях надання належного правового регулювання відносин сторін, що виникають за договором банківського вкладу з умовами вкладної (депозитної) лінії, дисертанткою сформульовані пропозиції щодо внесення змін до статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»;

4) встановлено, що існує поширення публічності на всі договори банківського вкладу за участю фізичних осіб не повною мірою відповідає потребам розвинутого цивільного обороту. З огляду на це дисертантка обґрунтовує доцільність встановлення у законі після припинення воєнного стану в Україні публічності договору банківського вкладу, в якому вкладником є фізична особа, лише стосовно банківського вкладу, який на момент його внесення у банк не перевищує встановленого законом граничного розміру відшкодування коштів, що сплачується вкладнику Фондом гарантування вкладів фізичних осіб;

5) обґрунтовано, що в договорі банківського вкладу, письмова форма якого посвідчується ощадним сертифікатом банку, може бути встановлена лише фіксована процентна ставка, що зумовлено тим, що обов'язковим реквізитом цього цінного паперу є саме процентна ставка, а не порядок її визначення;

б) встановлено, що норми банківських правил, які регулюють вкладні (депозитні) операції, об'єктом яких є банківські метали, є недосконалими, та такими, що не повною мірою відповідають нормам актів валютного законодавства України, зокрема, не передбачають можливості внесення на вкладний (депозитний) рахунок вкладника банківських металів третьою

особою; внесення банківських металів на вкладний (депозитний) рахунок вкладника та їх повернення вкладнику з фізичною поставкою банківських металів; застави майнових прав на банківські метали, які знаходяться на рахунку вкладника; сплати процентів за вкладом (депозитом) в іноземній валюті або у іншій формі, на умовах та в порядку, встановлених договором тощо;

Удосконалено положення:

7) про те, що легальне визначення поняття «вклад (депозит)», яке міститься в Законі України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 2), є недосконалим, оскільки не враховує можливості залучення банками вкладів (депозитів), що посвідчуються цінним папером (ощадний сертифікат банків або депозитний сертифікат банку), та не вказує на можливість залучення банком вкладу (депозиту) у банківських металах, що прямо впливає з норм статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Недоліком цього Закону є й те, що на відміну від норм, які регулюють кредитні операції, Закон не містить окремої статті, яка б конкретизувала, які саме банківські операції слід віднести до вкладних (депозитних) операцій, а які ні, та визначала б принципи вкладних (депозитних) операцій банків. З огляду на це дисертанткою сформульовані пропозиції щодо внесення відповідних змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» запропоновані зміни, які мають усунути зазначені недоліки;

8) щодо послідовності дій сторін, які мають наслідком укладення договору банківського вкладу, до яких належать: 1) оприлюднення банком публічної частини договору банківського вкладу; 2) звернення вкладника для обрання виду банківського вкладу; 3) ідентифікація та верифікація банком особи вкладника, перевірка банком її провідієздатності, її можливого віднесення до пов'язаних з банком осіб; 4) узгодження умов індивідуальної частини договору банківського вкладу (включаючи вид

вкладу (депозиту), суми вкладу (депозиту), строку вкладу (депозиту), якщо договір строковий, розмір процентної ставки за вкладом (депозитом) або доходу в іншій формі; 5) підписання сторонами індивідуальної частини договору; 6) відкриття вкладного (депозитного) рахунку, якщо внесення вкладу не підтверджується ощадним сертифікатом банку, та внесення суми банківського вкладу (депозиту) на вкладний (депозитний) рахунок, з наданням вкладнику документа, що підтверджує дотримання письмової форми договору банківського вкладу, або внесення коштів на рахунок банку, якщо внесення вкладу підтверджується ощадним сертифікатом банку; 7) видача вкладнику примірника договору банківського вкладу та документу, що підтверджує дотримання його письмової форми тощо;

9) стосовно того, що ощадна книжка в Україні є суто іменним документом, а відсутність в Україні ощадних книжок на пред'явника зумовлено нормами законодавства про протидію корупції, а також легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, оскільки при застосуванні таких ощадних книжок належна ідентифікація можлива лише щодо осіб, яким було видано ощадну книжку, але не інших осіб, що беруть участь у її обігу. В цілях дотримання принципу правової визначеності дисертанткою сформульовані пропозиції щодо внесення змін до ЦК України з приводу закріплення в Кодексі положень про іменний характер ощадної книжки;

10) щодо доцільності існування письмової (паперової) форми ощадної книжки, яка користується широким попитом серед осіб похилого віку, які не користуються безготівковими розрахунками, та вважають за бажане розпоряджатись своїм вкладним (депозитним) рахунком без використання електронних сервісів, що дозволяє останнім уникнути негативних наслідків інтернет-шахрайства;

11) про те, що в Україні є проблематичним відступлення права вимоги за договором банківського вкладу, письмова форма якого підтверджена видачею іменної ощадної книжки, оскільки закон та банківські правила не передбачають видачі нової ощадної книжки у разі відступлення вкладником прав вимоги до банку. Така ж ситуація існує й стосовно випадків часткового відступлення вкладником прав вимоги до банку, оскільки закон і банківські правила не передбачають можливості видачі банком кількох ощадних книжок різним особам за одним вкладним (депозитним) рахунком. Для усунення цього недоліку дисертанткою сформульовані пропозиції щодо внесення змін до абзацу 2 частини 3 статті 1064 ЦК України;

12) щодо матеріального об'єкту зобов'язання, що виникає на підставі договору банківського вкладу, є грошові кошти (гривня), іноземна валюта, банківські метали. Електронні гроші та цифрові гроші Національного банку України не можуть бути матеріальним об'єктом зобов'язання, що виникає на підставі договору банківського вкладу;

13) в частині того, що відсутність у ЦК України норм, які б системно регулювали особливості договору банківського вкладу у банківських металах та договору банківського рахунку у банківських металах, є недоліком Кодексу, який потребує усунення. Для усунення цього недоліку дисертанткою сформульовано пропозиції по внесенню змін до параграфу 3 глави 71, параграфу 1 глави 72 ЦК України, які дадуть змогу: а) визначити правову природу цього договору як виду договору банківського вкладу; б) усунути суперечності, які існують на цей час між законом і банківськими правилами; в) надасть змогу застосовувати до цього договору норми Кодексу щодо договору банківського вкладу та договору банківського рахунку не в порядку аналогії закону, а в силу норм параграфу 3 глави 71 ЦК України;

14) стосовно того, що за відсутності у договорі банківського вкладу, за яким у вклад залучено банківські метали, розміру процентної ставки, в

силу правової природи об'єкта вкладу, до такого договору на підставі диспозитивної норми частини 1 статті 1061 ЦК України не може бути застосована облікова ставка НБУ. Для усунення цього недоліку дисертанткою сформульовані пропозиції щодо внесення змін до ЦК України, які передбачають встановлення в Кодексі диспозитивної норми, яка передбачає на такий випадок застосування облікової ціни банківського металу, встановленої НБУ;

15) про те, що місячний строк, який передбачено частиною 2 статті 1061 ЦК України, встановлено законодавцем з метою захисту прав споживача фінансових послуг. Оскільки диспозитивність цих норм закону дозволяє банкам усунути можливість їх застосування, дисертантка доводить доцільність встановлення в законі більш стислого строку для прийняття вкладником усвідомленого рішення щодо долі вкладу, але з вилученням диспозитивних норм, які можуть бути використані банком для нав'язування відповідних умов вкладнику. Для вдосконалення норм закону дисертанткою сформульовані пропозиції щодо внесення змін до абзацу 2 частини 2 статті 1061 ЦК України;

набули подальшого розвитку положення:

16) про те, що договір про залучення внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок є поіменованим договором, який не є тотожним договору банківського вкладу, оскільки кредитна спілка не є банком, депозитні рахунки, які остання відкриває своїм членам, не є банківськими рахунками (зокрема, вкладними (депозитними), а внески (вклади) членів кредитної спілки не є банківським вкладом у розумінні статті 1058 ЦК України та статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»;

17) стосовно того, що правовідносини, які виникають при залученні банком вкладу (депозиту) з видачею вкладнику депозитного сертифіката банку (емісійний цінний папір), є такими, що виникають на підставі

визначеного спеціальним законодавством емісійно - посвідчувального юридичного складу. В цілях узгодження норм ЦК України з нормами Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», дисертанткою сформульовані пропозиції щодо внесення змін до частини 1 статті 1065 ЦК України;

18) стосовно розуміння того, що розмір процентної ставки зазначається в договорі банківського вкладу при застосуванні фіксованої процентної ставки. На відміну від цього при застосуванні змінюваної процентної ставки у договорі фіксується порядок (формула) її визначення.

Положення, висновки та рекомендації, що сформульовані дисертантом у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни в частині «удосконалено» та «дістали подальшого розвитку», мають належний рівень наукової обґрунтованості.

Академічна доброчесність. В дисертаційній роботі Д'яченко Тетяни Геннадіївни «Договір банківського вкладу у цивільному праві України» не виявлено порушень академічної доброчесності. Авторка використовує науково обґрунтовані джерела і літературу, вказуючи на їх джерела та дотримуючись принципів цитування. У роботі дотримано стандартів академічної чесності та етики, відсутній плагіат і незаконне використання інтелектуальної власності інших авторів. Весь матеріал, представлений у дисертації, належно атрибутовано та вказано походження інформації.

Структура та оформлення дисертації. Структура дисертації відображає логічну послідовність викладу матеріалу і включає такі основні розділи, як вступ, літературний огляд, методологія дослідження, виклад основного матеріалу, висновки та рекомендації, список використаних джерел літератури та додатки. Кожен розділ містить необхідні підрозділи, що допомагають структурувати та узгоджувати викладення ідей.

Оформлення дисертаційної роботи відповідає науковим стандартам і вимогам. Робота оформлена згідно з встановленим науковим стилем,

використовується наукова термінологія та відповідні стандарти наукового письма. Всі частини дисертації мають необхідні розділи, підрозділи, підзаголовки, відступи, кегль, міжрядковий інтервал тощо.

Дискусійні питання. Дисертаційна робота Д'яченко Тетяни Геннадіївни «Договір банківського вкладу у цивільному праві України» є досить добре написаною та структурованою дисертаційною працею з належним рівнем наукового аналізу та аргументації.

Вказані вище позитивні моменти дисертації не виключають наявності у дослідженні положень або пропозицій, які або викликають зауваження, або вимагають додаткової аргументації.

З огляду на вказане слід звернути увагу на деякі питання, які можуть бути вдосконалені у подальшій науковій роботі.

1. У розділі I дисертації дисертантка ретроспективно дослідила правове регулювання договору банківського вкладу за цивільним законодавством Російської імперії та колишнього СРСР. Однак правове регулювання договору банківського вкладу за цивільним законодавством держав до складу яких колись входили землі Західної України осталися поза увагою дисертантки. Зрозуміло, що відсутність в кодифікованих актах цивільного законодавства таких країн минулих часів поіменованого договору банківського вкладу суттєво ускладнює проведення таких досліджень.

2. При аналізі дисертанткою письмової форми договору банківського вкладу слід було більше уваги приділяти способам підписання сторонами договору за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем.

3. У параграфі 3.3 розділу III дисертації дисертантки доцільно було дослідити особливості прав та обов'язків договорів банківського вкладу, що укладаються банками (боржник) з іншими банками та небанківськими фінансовими установами (кредитор).

Проте, висловленні зауваження загалом не применшують наукової цінності результатів дослідження. Дослідження є завершеним, цілісним,

обґрунтованим, самостійним, має високий теоретичний рівень і практичне значення.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Т.Г. Д'яченко на тему «Договір банківського вкладу у цивільному праві України» відповідає вимогам встановленим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктору філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022р. № 44, є завершеною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його авторка – Т.Г. Д'яченко заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензент

старший науковий співробітник
відділу проблем цивільного, трудового
і підприємницького права Інституту держави
і права ім. В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

М.В. Венецька